

Osman MUTLUEL, İslâm Düşüncesinde Yetkinlik Kavramı ve İnsanın Yetkinleşmesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, 1. baskı, 160 sayfa.

Kılıç Aslan MAVİL*

“En üstte bulunma, tam veya saf olma, arızî ve rastlantısal olmama hali” şeklinde tanımlanan *yetkinlik* kavramını (s. 15) konu edinen eser, Kindî, Fârâbî, İbn Miskeveyh, İbn Sînâ, Şihâbettin es-Sühreverdî, Gazzâlî, Tûsî, İmâm Birgivî ve Hacı Bektâş-ı Velî gibi önemli düşünürlerin varlık, insan ve ahlak anlayışlarından hareket etmektedir. Yazar bu çalışmasında “yetkinliğin ölçütü nedir?”, “mutlak yetkinlikten söz edilebilir mi?”, “yetkin varlıklar hangileridir?”, “farklı yetkinlik türleri var mıdır?”, “yetkinlik nasıl kazanılır?”, “yetkinliğin önündeki engeller nelerdir?”, “insanlar gibi toplum da yetkinleşebilir mi?” gibi temel sorulara tatmin edici cevaplar vermeyi hedeflemektedir.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan kitapta öncelikle yetkinliğin felsefî arka planı ele alınmaktadır. Bu çerçevede nesnelere *yetkin* ve *güzel* vasfını elde edebilmeleri için *orantı*, *simetri* ve *uyum* (harmoni) gibi bazı biçimsel özelliklere sahip olması beklenir. Bu nitelikler nesnelere kendi parçalarıyla olduğu kadar diğer varlıklarla da belirli bir ölçü, âhenk ve düzen içerisinde bulunmalarını ifade etmektedir (s. 17-18). Asıl yetkinlik, varlıklar içerisinde hem biçimsel hem de özsel güzellikleri taşıyan insanda ortaya çıkar. İslâm filozoflarından İbn Sînâ’ya göre insan merkeze alındığında en yetkin kişi peygamberlerdir. Onların arasında ise son peygamber öne çıkmaktadır. İbn Sînâ’nın görüşlerinden yararlanan yazar, Hz. Peygamber örneğinde insanlarda bulunması gereken yetkinliklere dair bir “Ahlakî Yetkinlikler Ölçeği” tablosu verir (20).

İslâm felsefecilerine göre yetkinlik kavramının incelendiği ilk bölümde Fârâbî’nin, kendinden sonraki düşünürleri etkileyecek olan *zorunlu* ve *mümkün* varlık ayırımına dikkat çekilmektedir. Bu ayırımında *zorunlu varlık* hiçbir biçimde eksiklik içermez. Bundan dolayı O’nun varlığından daha yetkin bir varlık tasavvur

---

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kmavil@ibu.edu.tr

edilemez. O, ilk ve tek varlıktır, yetkinliğini bir başkasından almaz. *İlk varlıktan* sonra yetkinlik sıralamasında *Gök cisimleri* ve *Faal Akıl* gelir. Gök cisimleri yetkinliklerini İlk varlıktan alır. Varlık hiyerarşisinde aşağı doğru inildikçe yetkinlik de azalmaktadır. En sonunda Ay'ın yer aldığı kademe, varlık olarak eksikliğin de son noktasını oluşturur. Fârâbî, Ay altı âlemde yer alan *mümkünleri* ise eksik varlıklar olarak nitelendirir. Mümkün cisimler bazen son bazen de ilk yetkinliklerinde bulunurlar ve yetkinliklerinin ortaya çıkması için başka bir şeye ihtiyaç duyarlar. Mümkün varlıklardan her biri, kendi üstünde bulunan türlere hizmet eder. Bunların en altında *Anâsır-ı Erbaa* yer alırken, en üstte düşünen varlık olan *insan* bulunur. Hizmet ve araç olarak diğer varlıklara yardım etmesi düşünülmeyen insan, bu açıdan mümkün varlıkların en yetkinidir (s. 32-34). Düşünürü göre insanlar içerisinde mânevî ve entelektüel gelişiminin son aşamasına ulaşarak vahiy alabilen peygamber, yetkinliğin zirvesini temsil eder. Yetkinlik noktasında ikinci sırada ise, bütün ahlaki erdem ve faziletleri şahsında toplayan filozof yer alır (s. 35).

İnsanlar gibi toplumlar da yetkin olan ve olmayan şeklinde ikiye ayrılır. Yetkinliğe sahip olmayan toplumlar ise kendi içlerinde *bilgisiz*, *fâsık* ve *sapkın* şehir toplumları olmak üzere üç kısımdır. Ayrıca Fârâbî, toplumların yetkinleşmesi yolunda yöneticilerin önemli bir etken olduğunu söyler. Bu anlamda toplumun yetkinliği onu yöneten *başkanın* gerçek yetkinliğe ulaşmış bir kimse olmasına bağlıdır (s. 38-39).

İnsanın diğer mümkün varlıklardan daha yetkin oluşunu, onun irâde edebilme ve seçim yapabilme kabiliyetine bağlayan İbn Miskeveyh, yetkinlik ve mutluluğun ortaya çıkabilmesi için kişinin toplum içinde yaşaması gerektiğini belirtir. İnsanın tek başına mükemmelliği yakalaması mümkün değildir. Zirâ insanların sahip olduğu yetkinlikler birbirlerine bağlı olarak ortaya çıkar (s. 47). Yetkinliği “cemâl ve kemâl sıfatlarında daim, noksanlık ve zevâl vasıflarından münezzeh olma hali” şeklinde tanımlayan Gazzâlî'ye göre de gerçek anlamda bu nitelikleri taşıyan tek yetkin varlık Allah'tır. O'nun yetkinliği kendisinden kaynaklanır ve bu yetkinliğin değişmesi söz konusu değildir (s. 60).

Birinci bölümde ilk ve değişmez, ezeli ve ebedî varlık olan Allah'ın, diğer şeylere ait yetkinliğin kaynağı olduğu, yaratılmışların O'na yakınlıkları nispetinde yetkinlik kazandığı düşüncesinin vurgulandığı eserin ikinci bölümü ise, *insanın yetkinleşmesi meselesine* yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda yetkinliği entelektüel ahlakın kazanılması olarak değerlendiren Kindî, yetkinlik elde etmek isteyen okurlarına başta Aristo'nun mantıkla ilgili eserleri olmak üzere, matematik, ahlak, metafizik, tıp, astronomi, fizik ve botanik gibi çeşitli ilim dallarına dair kitaplardan müteşekkil bir okuma listesi tavsiyesinde bulunur (s. 77-78).

Kişisel yetkinliğin toplum içinde yaşamak ve bu yolla kendini geliştirmek sûretiyle elde edilebileceğini savunan Nâsırüddin et-Tûsî ise îmân, niyet, yöneliş ve ihlas gibi bir ön hazırlık sürecinin ardından takip edilecek mânevî bir yolculuk süreci üzerinde durur. *Seyr-i sülûk* olarak adlandırılan bu süreçte tövbe, zühd, riyâzet, muhâsebe, murâkabe ve takvâ gibi gelişmenin önündeki engelleri ortadan kaldıran davranış biçimleri bir yaşam tarzı haline getirilmelidir. Sâlikin bu yolculukta yetkinliğe ulaşacağı son durağı ise kuşkusuz *fenâ* makamıdır (s. 88-110).

Allah'a giden yolların mahlûkatın nefesleri adedince olduğunu söyleyen İmâm Birgivi de, bunlardan tahkik ehlinin tercih ettiği yolun *şariat, tarikat, marifet* ve *hakikat* şeklinde sıralanan dört mertebesinin bulunduğunu kaydeder. Yetkinlik yolunda kat edilecek mesafeyi simgeleyen bu mertebelerin her birine ait on makamdan bahseden Birgivi'nin ortaya koyduğu bu yaklaşım aslında kendisinden önce yaşayan Hacı Bektâş-ı Veli'nin görüşleriyle büyük benzerlik taşımaktadır.

Tûsî'nin meşşâî geleneğe bağlı bulunan Kindî gibi filozoflardan farklı bir yaklaşımla *pratik yetkinlik* kazanma yollarını göstermek istediğine dikkat çeken yazar, *Tevhit*'ten *Fenâ*'ya yapılan manevî bir yolculuk olarak nitelendirilen yetkinlik arayışına kişinin yalnız mı yoksa bir rehber eşliğinde mi çıkacağı hususunun aydınlatılmadığı tespitinde bulunur. Öte yandan yazar, "dört kapı kırk makam geleneği" adını verdiği *yetkinlik eğitimi metodunun* kaynağı olarak Gazzâlî'nin eserlerine işaret etmektedir. Ona göre, Gazzâlî her ne kadar bu tâbiri kullanmasa da eserlerinde aynı metoda yer vermiştir. Dört kapı kırk makam metodunu ilk defa zikreden Hacı Bektâş ve onu takip eden Birgivi'de ise yetkinliğe

ulaşmak isteyen kimsenin bir rehber eşliğinde, hiçbir makamı atlamadan ve sıra gözeterek bu yolculuğu tamamlaması gerektiği açıkça ifade edilir.

Sonuç olarak, İslâm felsefesinde bilgi, varlık ve ahlak ilişkisine ilgi duyanların yanı sıra, maddî ve mânevî yetkinlik kazanma arzusu taşıyanların da beğeniyle okuyacağını düşündüğümüz bu eserin, sade bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme alınmış özlü bir çalışma niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.